

ЗАСТОСУВАННЯ ІПОТЕРАПІЇ ПРИ РОБОТІ З ДІТЬМИ-АУТИСТАМИ

У статті висвітлено проблему зростання в останні роки кількості дітей з діагнозом «аутизм», проаналізовано причини виникнення даного розладу: генетичні передумови, хромосомні патології, порушення внутрішньоутробного розвитку, пов'язаного з розвитком мозку, екологія, дефекти обміну речовин, порушення роботи ендокринної системи, «інша сенсорна організація» тощо. Визначено актуальні психологічні проблеми дітей-аутистів: порушення в соціальній взаємодії, комунікативні порушення, пізнє формування "Я", порушення емоційно-вольової сфери, затримка розвитку мовлення або його порушення, проблеми моторики і сенсорного розвитку тощо. Відмічено необхідність організації комплексної системи терапії, для зменшення порушень функціонування психічних функцій, підвищення адаптивності, якості життя і самостійності таких дітей. Визначено основні методи терапії, що використовуються для корекції аутизму. Висвітлено особливості і можливості застосування методу іпотерапії та його ефективності при лікуванні дітей з діагнозом «аутизм».

Ключові слова: аутизм; розлад; комунікативні порушення; психічні функції; комплексна система терапії; іпотерапія.

Постановка проблеми та її актуальність. В останні роки значно зростає кількість дітей, яким ставлять діагноз «аутизм». Даний розлад давно звертає на себе увагу багатьох дослідників, так як єдина причина його появи, так і причина його поширення, досі невідома. Аутизм являє собою розлад, який відображається в усіх сферах психічної діяльності і життя людини, а отже потребує комплексний підхід до його корекції. У всьому світі теорія і практика корекції аутизму знаходиться на стадії формування і потребує введення нових,

перспективних методів. Одним із таких методів є іпотерапія. Являючи собою взаємодію клієнта та коня, вона максимально впливає на розвиток багатьох сфер, що дозволяє сформуванню у дітей-аутистів адаптивні реакції у реальному житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ранній дитячий аутизм є предметом дослідження багатьох науковців. І хоча згадки про деякі випадки, за описом схожі на аутизм, зустрічаються ще у давній літературі, суттєві дослідження цього розладу почалися лише з ХХ сторіччя. Його досліджували: Л. Каннер, Г. Аспергер, С. С. Мнухін, А. П. Чупріков, Т. В. Скрипник, О. Р. Баєнська, О. Богдашина, Т. Пітерс, В. В. Лебединський, А. М. Хворова, Я. Т. Багрій, С. С. Морозова та інші. Чимало дослідників займалися розробками ефективної корекції (Т. В. Черная, А. П. Чупріков). Вивченню ефективності впливу іпотерапевтичного методу на дітей-аутистів присвятили свою вагу такі науковці як А. С. Бураго, В. Жеребятська, А. В. Хандогіна., І.В. Карпенкова та інші.

Метою статті є висвітлення ефективності і специфіки використання іпотерапії під час роботи з дітьми-аутистами. Для досягнення поставленої мети було вирішено наступні **задачі**: уточнити сутність діагнозу «аутизм»; визначити можливі передумови його виникнення; окреслити психологічні проблеми, які виникають у таких дітей; проаналізувати можливі методи корекції даного розладу; розкрити сутність та ефективність використання іпотерапії під час роботи з дітьми-аутистами. Для вирішення поставлених завдань було використано теоретичні **методи дослідження**: аналіз психолого-педагогічної, методичної та спеціальної літератури, інформаційних джерел з проблеми дослідження.

Викладення основного матеріалу дослідження. В наш час кількість дітей з діагнозом "ранній дитячий аутизм" щороку зростає в усьому світі. За даними статистики (Centers for Disease Control and Prevention - Центр контролю і профілактики захворювань США) в 2018 році співвідношення здорових дітей і дітей з аутизмом склало 1:59. У порівнянні з 2004 роком, коли

таке співвідношення становило 1:166, воно зросло майже в 3 рази (Гольдфарб О.). Є багато спроб пояснити таке стрімке збільшення кількості дітей з цим захворюванням. Наприклад, деякі вчені стверджують, що це може бути пов'язано з модернізацією і поліпшенням якості діагностики аутизму і по прогнозам до середини 21 століття кількість особистостей з таким діагнозом може збільшитися до половини всього населення (Чупріков А. П., 2017), але по факту таке пояснення не розкриває всієї картини.

Загалом, справжня і єдина причина виникнення аутизму вченим досі невідома. Деякі дослідження (*Misregulation of an Activity-Dependent Splicing Network as a Common Mechanism Underlying Autism Spectrum Disorders*, 2016), проведені вченими з університету Торонто (Zahra Dargaei, Manuel Irimia, Thomas Gonatopoulos-Pournatzis, Mingkun Wu, Timothy Sterne-Weiler та інші) показують, що причиною даного розладу може служити нестача в головному мозку певного білка, що призводить до помилок у формуванні нейронної мережі ще при розвитку дитини в утробі матері і, як наслідок, виникають порушення, властиві аутизму. Інші дослідження показують, що виною діагнозу є спадковий фактор, хромосомна патологія або, наприклад, екологія. Також аутичний тип розвитку може виникати при різних вроджених дефектах обміну речовин, супроводжувати інші захворювання (синдром Дауна, синдром Ретта, синдром Нуан та інші), мати зв'язок з порушеннями ендокринної системи або специфікою мозкової локалізації. Такі сучасні дослідники як О. Богдашина, Т. Пітерс та інші вважають, що в основі аутизму лежить "інша сенсорна організація": "здатність відповідно сприймати навколишній світ лежить в основі всіх навчальних, комунікативних та соціальних функцій. Інший сенсорний досвід, який отримують люди з аутизмом, створює для них інший світ сприйняття" (Чупріков А. П., 2017). В. В. Лебединський також вважає, що саме сенсорний дискомфорт перешкоджає розвитку адаптивних форм поведінки і стимулює розвиток захисних аутистичних установок. Так чи інакше, симптоми аутизму виникають внаслідок зміни у різних системах мозку, що відбуваються під час його

розвитку, і, скоріш за все, є результатом впливу безлічі факторів, що діють на стадії розвитку і які впливають майже на всі функціональні системи мозку. Незважаючи на численні дослідження, до повного розуміння цього процесу ще далеко.

Отже, аутизмом називають порушення, яке охоплює всі сторони психічного розвитку дитини і характеризується переважанням замкнутого внутрішнього життя, бідністю вираження емоцій, вираженим і всебічним дефіцитом соціальної взаємодії, спілкуванням, обмеженими інтересами і повторюваними діями. Але, слід зазначити, що не всі аутичні діти обов'язково уникають соціальної взаємодії: вони можуть бути просто пасивними, або виявляти соціальну активність якимось дивним чином. До того ж, клінічна картина аутизму варіюється між різними людьми, в залежності від інтелектуальних здібностей, віку тощо.

Варіативність розладу аутичного спектру різна. Як було зазначено вище, аутичні риси можуть супроводжувати деякі інші патології, також мати сприятливий, несприятливий і хвилеподібний перебіг, проявлятися в інших синдромах - синдроми Аспергера, Ретта, Мартіна-Белл, Фелан-Макдермід тощо. В цілому, аутизм діагностується за такою тріадою (за МКБ-10):

- якісні порушення в соціальній взаємодії;
- якісні порушення в комунікації;
- обмежені, повторювані або стереотипні види поведінки, інтересів чи діяльності.

У більш розширеному варіанті психологічні проблеми дітей-аутистів можна представити так:

- порушення уваги, відсутність зорового контакту;
- порушення соціальної взаємодії;
- інфантилізм;
- пізнє формування "Я";
- порушення емоційно-вольової сфери;

- комунікативні порушення, в тому числі порушення формування необхідних для спілкування рухів;
- затримка розвитку мовлення, порушення мовлення;
- порушення поведінки (стереотипії, аутоагресія, компульсивна поведінка, обмежена і ритуальна поведінка, опір змінам тощо);
- проблеми моторики і сенсорного розвитку (звідси помилки обробки інформації з навколишнього середовища);
- нерівномірність розвитку окремих пізнавальних функцій.

Не дивлячись на все вищевикладене при застосуванні відповідних терапевтичних методів аутизм у багатьох випадках не є "клеймом" в житті такої людини. У дорослому віці вони здатні самостійно освоїти професію і працювати, і тільки 3% дорослих аутистів із середнім або вище середнього рівнем інтелекту не здатні дотримуватися соціальних правил і обмежені в здатності розуміти інших людей, соціальні ситуації, будувати партнерські відносини (Чупріков А. П., 2017).

Оскільки при аутизмі спостерігаються порушення в різних сферах психічної діяльності, то відповідно, для терапії таких дітей необхідний комплексний підхід. Основні цілі терапії в такому випадку - зниження пов'язаних з аутизмом проблем, підвищення адаптивності, якості життя і самостійності, а також зниження напруженості сімейної обстановки.

На сьогоднішній день теорія і практика психолого-педагогічної корекції аутизму знаходиться на стадії формування як в Україні, так і в усьому світі. Для терапії розладів аутичного спектру використовуються такі методи: медико-біологічна терапія, поведінкова і когнітивна терапія, фізіо- і ерготерапія, холдінг-терапія, терапія сенсорної інтеграції, метод КІКТ (комплексна ігрова кінезіотерапія), анімалотерапія, а також спеціально створені корекційні програми (наприклад, ТЕАССН).

У багатьох країнах широко використовується у дітей з аутизмом анімалотерапія, особливо - іпотерапія, центри якої існують в США, країнах Латинської Америки, Великобританії, Франції, Австрії та Німеччині, Іспанії,

Польщі та інших. Як терапевтичний метод для реабілітації дітей з особливими потребами, іпотерапія в Україні використовується не так давно. Сьогодні професійні центри, що пропонують такий вид терапії є в Києві, Харкові, Полтаві, Житомирі, Ужгороді та деяких інших містах. Цей метод, заснований на взаємодії людини з конем, застосовується для широкого спектру психічних і поведінкових розладів, при проблемах ЦНС, різних порушеннях функціонування головного мозку тощо, в тому числі і для дітей з розладами аутичного спектру.

Іпотерапія надає цілий ряд позитивних ефектів, в тому числі розвиток рівноваги і інших реакцій, пов'язаних з положенням тіла, м'язової сили і координації, розширення діапазону рухів, розвиток соціалізації, самооцінки і впевненості в собі, зорово-моторної і білатеральної координації, зорово-просторових навичок, моторного планування, усвідомлення схеми власного тіла тощо.

Програми іпотерапії можуть значно відрізнятися з точки зору необхідної фізичної підготовки і терапевтичної інтенсивності. В кожному окремому випадку, в залежності від діагнозу і поставленої мети повинні використовуватися різні методики. Тому програма для кожної дитини розробляється індивідуально, виходячи з її потреб.

В процесі іпотерапевтичних занять у більшості дітей збільшується бажання спілкуватися з оточуючими і прагнення до розширення сфери своїх інтересів. Емоційний зв'язок, що виникає між конем і дитиною, і комфорт, який вона відчуває при спілкуванні з твариною, розвивають почуття приналежності і зв'язку з іншою живою істотою, що, в свою чергу, стимулює розвиток емоційної і соціальної сфер. А взаємодія з іншими учасниками програми (іпотерапевтом, помічником іпотерапевта, коноводом) надає можливість для тренування соціальних навичок. Крім того, іпотерапія передбачає також активне залучення і потребує адаптивних відповідей, що є важливим для корекції порушень, які супроводжують аутизм, і, оскільки вона пов'язана з отриманням безлічі різних типів сенсорної інформації (тактильної,

зорової, слухової, вестибулярної і пропріоцептивної), то в деяких свої завданнях відображає принципи теорії сенсорної інтеграції, що також важливо (Банди А., 2017).

Перший етап терапії завжди починається зі знайомства дитини та коня (часто на відстані, з подальшим її скороченням і тактильним контактом), її адаптації до нього. Часто діти-аутисти в силу виражених страхів і реакцій протесту, тривоги відмовляються наближатися до тварини, але практично всі погоджуються сісти на коня після проходження адаптаційного періоду і розмови з іпотерапевтом. Діти вже після періоду адаптації заспокоюються, більш охоче контактують з оточуючими, у них регулюються статокінестетичні функції, чим можна пояснити зменшення стереотипних рухів. Розвивається увага, довіра до оточуючих, з'являється зацікавленість і здатність реагувати на батьків і терапевта. У них зменшується тривога, зникає страх і невпевненість, з'являється візуальний контакт, поліпшується настрій і апетит.

При аутизмі позитивний вплив верхової їзди також пов'язаний з активізацією кровообігу і дихання, при цьому задіяні майже всі м'язи, сухожилля, суглоби і зв'язки тіла, що особливо важливо в тих випадках, коли рухова активність дітей неможлива без стимуляції ззовні (за винятком їх стереотипних рухів). Тренується загальна координація, збереження рівноваги і здатність реагувати, що робить позитивний вплив на моторику дітей з аутизмом.

У терапевтичну сесію обов'язково включаються різноманітні ігри та вправи, які переслідують певні цілі: розвиток мови, просторової орієнтації, розвиток уваги і пам'яті, дрібної і великої моторики і тощо. Використовуються додаткові пристосування: м'ячі, кільця, обручі, іграшки, кошики, дидактичний матеріал тощо. І звичайно, їзда на коні стає лікувальним заходом в тому випадку, якщо вона здійснюється за показаннями та під контролем відповідного фахівця.

Програма занять з іпотерапії для дитини обов'язково розробляється з урахуванням рекомендацій лікаря, у якого вона спостерігається. В залежності

від індивідуальних особливостей дитини з діагнозом «аутизм» та характеру порушень, що спостерігаються, розробляється відповідна програма, її інтенсивність та тривалість. Після проходження адаптації, сутність якої було описано вище (зазвичай цей етап займає не більше одного заняття, проте дітям з аутизмом потрібно набагато більше часу – 2-3, іноді 4 заняття), безпосередньо починається іпотерапія. Стандартне заняття триває 30 хвилин та будується з декількох етапів, кожен з яких має свою мету. Перший етап – підготовка до заняття. Він включає в себе момент очікування для формування вміння «потерпіти і почекати», обов'язкове привітання з іпотерапевтом і конем, а також посадку на коня. Другий етап – власне іпотерапія з різноманітними вправами, які підбираються заздалегідь відповідно до особливостей дитини та мети заняття, а також згідно з набутими навичками і вміннями. Так, іпотерапія дозволяє аутичній дитині зберегти звичний спосіб поведінки, але усуває нав'язливість. З часом рухи дитини набувають логічність і цілеспрямованість, вона починає сама контролювати швидкість їзди і рухається в такт з конем. Стабілізується емоційний фон, розвивається опорно-руховий та вестибулярний апарати, розвивається мотиваційна сфера: поступово дитина відчуває бажання сісти на коня, відчути себе вершником, подолати страх, набути впевненості в своїх силах. В даному випадку кінь виступає посередником між світом і дитиною, поступово адаптуючи дитину з особливими потребами до нього. Таким чином на кожному занятті дитина закріплює набуті навички та отримує нові. Останній, третій, етап – завершення заняття – передбачає логічне завершення, прощання з конем та іпотерапевтом.

Ефективність використання іпотерапії в комплексній реабілітації дітей з аутизмом доводять дослідження, які проводилися також і в Україні (Жеребятєва В., 2017; Оценка эффективности ипотерапии в реабилитации детей с расстройствами аутистического спектра, 2016; Хандогина А. В., 2016). За даними таких досліджень після проходження курсу реабілітації (не менше 10 занять) у дітей спостерігаються стабільні покращення у руховому, когнітивному, мовному і соціальному розвитку, а саме: зниження

гіперактивності, покращення самоконтролю, зниження рівня агресії і самоагресії, нормалізація м'язового тону, покращення великої і дрібної моторики кисті, корекція осанки. Також відзначаються покращення мовного розвитку, розуміння інструкцій, соціальних норм, збільшення активного словникового запасу, поява нових мовних функцій (наприклад фразової мови), збільшення інтересу до соціальних контактів, вдосконалення сюжетної гри.

Висновки: Іпотерапія увібрала в себе елементи відомих фізіотерапевтичних методів. Вона являє собою комплексне лікування, що залучає в активність все тіло клієнта, дозволяє покращити емоційний фон, робити корекцію поведінки та психічних функцій. Навіть перші результати використання іпотерапії в комплексному лікуванні дітей з аутизмом показують, що спілкування, гра, їзда на коні прискорюють досягнення позитивних зрушень у розвитку дітей. Таким чином, іпотерапія може бути досить ефективним додатковим методом терапії при лікуванні аутизму.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. *Банди А.* Сенсорная интеграция: теория и практика / А. Банди, Ш. Лейн, Э. Мюррей; пер. [с англ.] и науч. ред. Д. В. Ермолаева. - М.: Теревинф, 2017 г. - 768 с.
2. *Жеребятьева В.* Психологическая эффективность иппотерапии в формировании адаптационного потенциала детей с ограниченными возможностями здоровья: Диссертация / В. Жеребятьева - СПб: 2017 г. – 148 с.
3. Оценка эффективности иппотерапии в реабилитации детей с расстройствами аутического спектра / Кирилова Л. Г., Бураго А. С., Мирошников А. А. - Иппотерапия. Адаптивный конный спорт: Материалы Международной научно-практической конференции - СПб, 2016 г. - с. 54-57
4. *Скрипник Т. В.* Феноменология аутизму: Монографія / Т. В. Скрипник - К.: в-во "Фенікс", 2010 р. - 320 с.
5. *Хандогина А. В.* Перспективы применения иппотерапии при работе с детьми с расстройствами аутического спектра / А. В. Хандогина - Науковий

часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. - Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. - Вип. 32. Ч. 2. - с. 197-204.

6. Цунами детского аутизма: медицинская и психолого-педагогическая помощь / под общей редакцией А. П. Чуприкова. - М.: Гнозис, 2017 г. - 392 с.

7. Гольдфарб О. Аутизм встречается все чаще. Почему? [Электронный ресурс] / URL: <https://snob.ru/profile/29935/print/137056>

8. Misregulation of an Activity-Dependent Splicing Network as a Common Mechanism Underlying Autism Spectrum Disorders / Zahra Dargaei, Manuel Irimia, Thomas Gonatopoulos-Pournatzis, etc. - Molecular Cell 64, 2016 – с. 1023-1034.

REFERENCES

1. Bandy A. Sensornaia yntehratsyia: teoriya y praktyka / A. Bandy, Sh. Lein, Э. Miurrei; per. [s anhl.] y nauch. red. D. V. Ermolaeva. - М.: Terevynf, 2017 h. - 768 s.

2. Zherebiateva V. Psykholohycheskaia effektivnost yppoterapyu v formirovaniy adaptatsyonnoho potentsyala detei s ohranychennymy vozmozhnostiamy zdorovia: DySSERTatsyia / V. Zherebiateva - SPb: 2017 h. – 148 s.

3. Otsenka effektivnosti yppoterapyu v reabylytatsyy detei s rasstroistvamy autycheskoho spektra / Kyrylova L. H., Buraho A. S., Myroshnykov A. A. - Yppoterapyia. Adaptyvnyi konnyi sport: Materyaly Mezhdunarodnoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy - SPb, 2016 h. - s. 54-57

4. Skrypnyk T. V. Fenomenolohiia autyzmu: Monohrafiia / T. V. Skrypnyk - K.: v-vo "Feniks", 2010 r. - 320 s.

5. Khandohyna A. V. Perspektivy pryumeneniya yppoterapyu pry rabote s detmy s rasstroistvamy autycheskoho spektra / A. V. Khandohyna - Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia : zb. nauk. prats. - Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2016. - Vyp. 32. Ch. 2. - s. 197-204.

6. Tsunami detskoho autyzma: medytsynskaia y psykhologo-pedahohycheskaia pomoshch / pod obshchei redaktsyei A. P. Chuprykova. - M.: Hnozys, 2017 h. - 392 s.

7. Holdfarb O. Autyzm vstrechaetsia vse chashche. Pochemu? [Электронный ресурс] / URL: <https://snob.ru/profile/29935/print/137056>

8. Misregulation of an Activity-Dependent Splicing Network as a Common Mechanism Underlying Autism Spectrum Disorders / Zahra Dargaei, Manuel Irimia, Thomas Gonatopoulos-Pournatzis, etc. - Molecular Cell 64, 2016 – c. 1023-1034.

O. Dubchak, M. Kirillova

USING HYPOTHOTHERAPY AT WORK WITH AUTISTIC CHILDREN

Summary. The article describes the problem of growth in recent years the number of children with diagnose "autism", analyzed the causes of this disorder: genetic preconditions, chromosomal pathologies, intrauterine development disorders, which connect with brain development, ecology, metabolic defects, violation of the endocrine system, "another sensory organization", etc. The actual psychological problems of autistic children are determined: violations in social interaction, communicative violations, late formation of the "I", violations of the emotional-volitional sphere, delay of speech development or its violation, problems of motor activity and sensory development, etc. The necessity of organizing a comprehensive system of therapy, for reducing violations of the functioning of mental functions, increasing adaptability, quality of life and self-determination of such children was noted. The basic methods of therapy used for autism correction are determined. The specifics and possibilities of using the method of hypotherapy and its effectiveness in the treatment of children with diagnose "autism" are highlighted.

Keywords: autism; disorder; communicative disorders; mental functions; complex therapy system; hypotherapy.